

VLEČNE ŽIVALI V PRETEKLOSTI, SEDANJOSTI IN PRIHODNOSTI

Virtualna konferenca 8. in 9. maja 2021

Barbara Sosič

257

Vlečne živali so tisočletja igrale ključno vlogo pri preživetju mnogih kultur, in čeprav tega pogosto nimamo v zavesti, tudi danes zagotavljajo preživetje milijonom ljudi po vsem svetu. Še več, tudi danes lahko v prometu, kmetijstvu ali gozdarstvu ob tehnološko naprednejših načinih dela ponudijo trajnostne, okolju prijazne in gospodarsko pomembne načine transporta in obdelave površin.

Današnja družba je pri uporabi vlečnih živali pred velikimi izzivi, saj je njihova raba podrejena pritiskom visokodobičkonosnih trgov in politik, obenem pa je danes v ospredju skrb za njihovo dobrobit, kakovostna vzreja, živalim prijazen način vpreganja, in kljub temu ostajamo priče nenehnemu upadanju njihovega števila.

Prav zato je nemški arheolog Claus Kropp, direktor Laboratorija za eksperimentalno arheologijo Lauerscham v opatiji Lorsch (UNESCO-v kraj svetovne dediščine v bližini Frankfurta), s sodelavci organiziral mednarodno virtualno konferenco, kjer so govorniki skušali predstaviti številne izzive, ki jih v današnjem času pomeni raba vlečnih živali. Na konferenci¹ so strokovnjaki imeli priložnost razpravljati o zgodovini in ohranjanju

Napoved virtualne konferenca Vlečne živali v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti (posnetek zaslona)

¹ Na spletni strani konference so povezave na video posnetke prispevkov: <https://kloster-lorsch.de/wp-content/uploads/2021/07/conference_schedule_2021-07-01.pdf> [10. 10. 2021].

vlečnih živali v današnjem času, o njihovi prihodnosti ter možnostih izobraževanja na tem področju.

Virtualna konferenca je ob spremljanju več kot 150 udeležencev z vsega sveta, med njimi so pravi navdušenci nad delom z živalmi, in z več kot 20 predavateljki potekala na platformi Zoom 8. in 9. maja 2021. Znotraj programa konference je organizatorjem uspelo pripraviti resnično izjemen pregled stanja vlečnih živali v današnjem svetu, s pogledom v preteklost in prihodnost.

Po našem vedenju je danes v Sloveniji moč videti le še par ali dva para volov pri kmečkem delu, vleki ali prevažanju tovora, mogoče še kakšnega konja, zato je toliko bolj zanimivo prisostvovati konferenci, ki prikazuje, kako je mogoče ob sobivanju delovnih strojev in kmetijske ter gozdarske mehanizacije razvijati različne oblike rabe vlečnih živali najsibo iz nuje najsibo iz navezanosti na delo z živalmi, kjer se, z namenom, da opravita neko delo, človek in žival tesno povezujeta.

258

Uvodni del

V prvem, uvodnem delu sta se med seboj dopolnjevala dva vabljeni govorca: Paul Starkey, kustos iz Muzeja angleškega podeželskega življenja v Readingu, ter Bertha Mudamburi, predavateljica poljedelstva iz namibijske univerze v Windhoeku. Paul Starkey kot kustos že 40 let raziskuje rabo vlečnih živali po vsem svetu. V svojem prispevku z naslovom *Vlečne živali po svetu* je predstavil geografsko in zgodovinsko perspektivo ter delo, ki ga vlečne živali opravljajo. V različnih delih sveta so bile kot vlečne živali v različnih časovnih obdobjih uporabljene udomačene živali, kot so voli, krave, bivoli, jaki, konji, osli, sloni, kamele, lame, koze, severni jeleni in psi. Uporabljali so jih kot tovarne živali, za vleko vozov, sani ali za jahanje. Dejstvo je, da so od prvih začetkov udomačevanja pred 12.000 leti postajale bistvene pri obdelovanju kmetijskih površin, torej pri oranju, rahljanju zemlje, brananju, mogoče jih je bilo uporabiti za sajenje, spravilo pridelkov in druge kmetijske dejavnosti (namakanje, mlatev, mletje, sečnjo). V Starkeyjevi predstavitvi smo lahko na fotografijah iz več kot 100 držav videli nekatere od številnih možnosti jahanja, vprege in kombinirane rabe delovnih živali. Z naraščajočo motorizacijo je v zadnjih 150 letih po vsem svetu prišlo do velikih sprememb pri uporabi živalske sile, tudi do novih možnosti uporabe živali v različnih dejavnostih. Pogonski motorji imajo, primerjalno, veliko prednost pred živalmi pri rotacijskih premikih (npr. mletje in namakanje), manj pa pri enakomernem vlečenju, občasnem prevozu na kratke razdalje in pri okretnosti v omejenih ali zahtevnejših okoljih. Ljudje še naprej uporabljajo delovne živali, če vidijo v tem koristi, zlasti ko primanjkuje delovnih moči, pogonskih goriv ali elektrike, motivi so lahko tudi okoljski ali etični. Opaziti je, da ljudje prenehajo uporabljati vlečne živali, če so na voljo cenovno dostopne motorizirane alternative, če jim primanjkuje delovne sile za skrb za živino in/ali če splošno javno mnenje uporabe delovnih živali ne podpira.

Bertha Mudamburi je v svojem prispevku *Vprašanja in priložnosti za vlečne živali v Afriki* predstavila prednosti in težave, povezane z rabo vlečnih živali, kot se z njimi soočajo zlasti manjši kmetje. Ti namreč zemljo obdelujejo ročno ali za pomoč uporabljajo vlečne živali. Na večjih kmetijah pri delu uporabljajo traktorje, za večino manjših kmetij

pa ti predstavljajo ekonomski in logistični problem. Denimo v Etiopiji še vedno pogosto uporabljajo volovsko vprego s starodavnim plugom *mareša*, tovor pa običajno prevažajo z osli. Drugod v podsaharski Afriki so v kolonialni dobi začeli uporabljati vole za vleko plugov in vozov, na sušnih in višje ležečih območjih pa so to delo opravljali osli in konji. Treba je priznati, da je od vseh vrst živali najuporabnejše ravno govedo – z njim delaš, pridobivaš mleko, kože, gnoj, pomembno je kot plačilo pri *loboli* (neke vrste doti za nevesto). Med letoma 1950 in 2000 se je zelo razširila raba oslov za prevažanje in tudi obdelavo tal, tudi zato, ker so predstavljali majhno tveganje za tatvino. To se je spremenilo po letu 2000, ko je kitajsko povpraševanje po oslovski želatini, imenovani *ejiao*, močno vplivalo na vrednosti oslov, zato so ti danes pogosto tarče kraje, zaradi česar se družine v bornih predelih Afrike znajdejo v še večji revščini. Prevoze z živino tudi vse bolj nadomeščajo motorna kolesa in trikolesniki. Nezanemarljiv je tudi vpliv medijev, filmov, urbanizacije in splošne modernizacije, kjer se pojavljajo vlečne živali kot nekaj negativnega in kot simbol zaostalosti. Sorazmerno s tem se izgublja z vlečno živino povezane obrti in storitvene dejavnosti. Po vsej Afriki pa je zaznati zelo malo politične volje in interesa razvojnih agencij, ki bi podpirale tak način kmetovanja. Na Namibijski univerzi so izvedli študijo, v kateri so študente povprašali po izkušnjah z rabo vlečnih živali. Rezultati so pokazali, da številni menijo, da so vlečne živali zelo pomembne, vedno dostopne, cenovno dosegljive, da manjšim kmetom bistveno pripomorejo pravočasno in dobro opraviti delo, tako tudi več pridelati, da so okolju prijazne tako pri obdelavi tal kot pri prevažanju. Mudamburijeva je poudarila, da bi bilo v Afriki nujno bolj zavzeto spodbujati rabo vlečenih živali in za to pridobiti politično podporo, s tem pa ustrezne naložbe, ki bi zagotovile kontinuiteto in razvoj že kritično ogroženega načina življenja tako malih kmetov kot vseh z vlečno živino povezanih storitvenih dejavnosti.

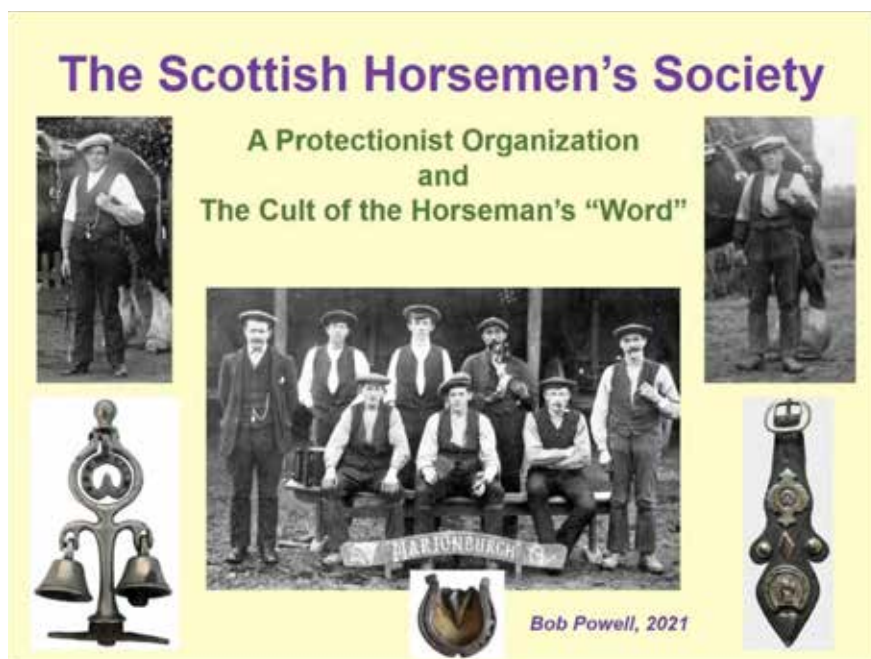
Zgodovinski vidiki

V drugem, zgodovinskem delu, je prva nastopila Eva Rosenstock, arheologinja za prazgodovino iz Einstein-Zentruma v Berlinu. Njen prispevek je imel naslov *Pospeševanje: vlečne živali in izum vrtljivega spoja pred približno 3000 pr. Kr.* Štiri desetletja po vpeljavi koncepta revolucije uporabe živali za sekundarne namene je vedno več dokazov, da je bila vleka z živalmi v rabi že precej pred prehodom iz 4. v 3. tisočletje pr. Kr. To povezujejo z zgodnjo evidenco o sekundarni rabi živali tako za pridobivanje mleka in volno kot za delo, pred tem pa so živali redili in lovili le zaradi potrebe po mesu, kosteh ali koži in krznu, v okviru t. i. primarne rabe. Na podlagi pomanjkanja dokazov za kolesa, pravzaprav kakršnih koli lesenih spojev, sklepamo na uporabo vlečnih naprav iz vzdolžno položenih debel, sani in podobnih priprav ter valjastih ležajev za transport tovorov. Kot kažejo naši lastni arheološki poizkusi, je bila zgodnja vleka tovorov zaradi velikega trenja in precejšnega delovnega vložka človeka sila počasna. V drugi polovici 4. tisočletja pr. n. št. pa je vrtljivi spoj kot prva znana premična vez v zgodovini človeštva omogočil razvoj vozil na kolesih. Cize in vozovi so močno pospešili rabo živali za vleko in do 2. tisočletja stare ere omogočili prenos te tehnološke rešitve z goveda na kopitarje, kar je privedlo do ločitve med vleko težkih tovorov, ki so jo opravljali z govedom, in lažjim vlekrom s konji. Ta delitev je prevladovala še dolgo v kasnejša zgodovinska obdobja.

Matilda Holmes in Richard Thomas iz arheozoološkega Laboratorija za kosti Univerze v Leicesteru sta pod naslovom *Arheozoološki dokazi o spreminjajoči se vlogi vlečnega goveda in konj v srednjeveški Angliji med letoma 400 in 1400* predložila raziskavo o prostorski in časovni rabi goveda in konjev pri kmečkem delu ter za prevažanje tovorov z ugotovitvami, ki temeljijo na arheozoološki analizi patoloških in subpatoloških sprememb stopal goveda. Podkrepila sta jih z dokumentarnimi dokazi o uporabi goveda in konj za vleko in pri tem poudarila, da je bilo govedo glavna delovna sila v srednjeveški Angliji. Vsebinsko sta dopolnila s socialno-ekonomskim ozadjem, ki je botrovalo rabi vlečnih živali za pridelavo hrane v čedalje več in večjih urbaniziranih okoljih srednjeveške Anglije, ki sama niso več pridelovala hrane.

260

Naslednjo zgodovinsko predstavitev z naslovom *Društvo škotskih konjarjev: kulturna in protekcionistična organizacija* je pripravil Bob Powell, zgodovinar za področje kmetijstva in poznavalec delovnih konj kot, sicer upokojeni kustos Highland Folk Museuma na Škotskem. Pripovedoval je, kako je konec 18. stoletja ob spodbudah kmetijskih družb prišlo na Škotskem do znatnega napredka v kmetijstvu. Oblikovale so se kmetije, ki so samooskrbno pridelovale hrano. Ob spodbudi kmetijskih družb je bil v tem času izveden prehod z volov na konje, na voljo so bila izboljšana orodja, zlasti plug, pojavi se poklic hlapca (ang. *farm servant*), znotraj tega pa še posebej izurjenega konjarja. Ob že dolgo uveljavljenih srednjeveških obrtnikih, kot so zidarji, tesarji itd., so konjarji ustanovili protekcionistično organizacijo Društvo konjarjev, ki bi jo danes lahko vzporejali s sindikati. Društvo je temeljilo na skrivnih masonskih praksah in obredih, kar je povzročilo, da so ljudje na družbo gledali kot na kult, povezan s skrivnostnostjo in miti,

Prispevek Boba Powella z naslovom Društvo škotskih konjarjev: kulturna in protekcionistična organizacija (posnetek zaslona)

na nadobudne konjarje pa kot na povzpetnike. Društvo je v lokalnih skupnostih ostalo pomembno vse do prve svetovne vojne, ko je bilo ustanovljeno uradno Škotsko združenje kmečkih hlapcev (Agricultural Farm Servants Union). Po vojni je ob velikem upadu števila konj in ob napredku mehanizacije v kmetijstvu prišlo do velikih sprememb delovnih pogojev, praks in družbenih odnosov. Tako je bilo Društvo konjarjev v tridesetih letih prejšnjega stoletja pozabljeno, v spominu in zavesti je ostalo le kot nekaj skrivnostnega in pravzaprav daleč od tega, kar so si konjarji zastavili za cilj.

George Ellenberg iz West Florida Univesity je pod naslovom *Vzpon in zaton mul na ameriškem jugu* pokazal na pomembnost mul pri kmetovanju, zlasti plantažnem, kjer so bile med letoma 1850 in 1950 najobičajnejše delovne živali. Mule so križanci med oslom in kobilom in so izredno delovne, nezahtevne in trdožive živali. Čeprav jih pred ameriško revolucijo v južnih kolonijah niso pogosto uporabljali, pa so na ameriškem jugu do ameriške državljanske vojne postale prevladujoče vlečne živali. Izredno uporabne so se izkazale na plantažah bombaža, splošno so jih uporabljali tako beli kot temnopolti najemniki kmetij. Pod vplivom tehnoloških in družbenih sprememb so po letu 1950 mule začele izginjati z bombažnih polj, saj se je takrat pojavil stroj za pobiranje bombaža. V dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja se je med zagovorniki traktorjev in vlečnih živali razvila razprava, v kateri je vsaka stran zagovarjala svojo obliko načina kmetovanja kot najboljšo za kmeta in ves narod. Mul niso uporabljali le za delo. Kot sestavni del družbenega tkiva regije so te živali ameriškega juga igrale več vlog hkrati: bile so vlečne živali, sredstvo za izmenjavo in kulturni simbol; vprežene so bile tudi v mrtvaški voz, ki je leta 1968 peljal krsto Martina Luthra Kinga. Dejstvo je, da je leta 1850 ta žival simbolizirala inovativnost, sto let zatem pa zaostalost, neučinkovitost in revščino.

Ameriško-francoska arheologinja Cozette Griffin-Kremer je v svojem prispevku *Iz oči v oči z vlečnimi živalmi v Franciji, raziskava v širšem ekosistemu*, predstavila Francijo kot deželo z živalno, predvsem pa živo prakso na področju vlečnih živali, kar pomeni tako uporabo živali v vsakdanjem življenju pri kmetovanju, vrtnarjenju, v prometu, pri delu v gozdu kot v turistične namene, in še marsikaj več. Konji, voli in mule pogosto delajo skupaj, vsekakor v določenem delovnem procesu, kot na primer pri pridelavi sladkorne pese. Veliko truda je vloženo tudi v ohranjanje pasem goveda, kjer prakticirajo delo tako z voli kot s kravami in biki. V Franciji skupina entuziastov vodi točno evidenco o delovnih živalih po regijah. Če pogledamo globalno, lokalno dogajanje v Franciji lahko vzporejamo s širšim svetovnim, ki ljudi s podobnimi interesi povezuje tudi preko različnih revij in časopisov, posvečenih vlečnim živalim. Obstaja veliko načinov povezovanja, ki združujejo uporabnike vlečnih živali, npr. France Energie Animale, Pfelde Stark ipd., ki omogočajo skupno komuniciranje z javnostjo in prirejanje srečanj, festivalov in tekmovanj, kjer prihaja do prenosa in poglobljanja znanj in veščin. Prav tako so izjemnega pomena platforme, kot je nemška Arbeitsgruppe Rinderanspannung, ki so odlična baza podatkov in virov za rejce vlečnih živali. Na tem področju se razvija tudi tehnologija, ki omogoča razvoj zmeraj boljših orodij in naprav za učinkovitejše delo in rejo vlečnih živali. Vlečne živali živijo in bodo preživele le v ekosistemu, ki priznava njihovo vrednost in potencial. Morda smo danes za seboj pustili neki ekosistem in iščemo novega, ki bi nas popeljal naprej k modrejšim odnosom s svetom okoli nas.

Luksemburžan Marcel Scheidweiler je v prispevku *Začetek uporabe oslov pri kmetovanju v Burkina Fasu v Zahodni Afriki* predstavil uspešen projekt, ki so ga začeli konec petdesetih let 20. stoletja, ko je v tej deželi vladala lakota. Kmetje s primitivnim načinom obdelave zemlje s kratko kopačo, brez dognojevanja in s sajenjem povprek niso pridelali dovolj, da bi nahranili svoje družine. Med letoma 1959 in 1969 je deset mladih luksemburških prostovoljcev ob pomoči države in katoliške cerkve domačine naučilo uporabe oslov kot vlečnih živali. Naredili so jim komate in izdelali vozove, v katere so jih vpregali. To je pomenilo pravo revolucijo v kmetijstvu, zlasti v transportu, s pomočjo oslov pa tudi dosti kakovostnejšo obdelavo zemlje. V ta namen so izdelali orodje, ki je služilo tako sejanju kot pletju in rahljanju tal. Kljub vsemu pa se domačini niso naučili primerne, spoštljivega ravnanja s temi živalmi. Ko se je leta 2003 skupina mladih luksemburških kmetov vrnila v državo, so posebno pozornost posvetili prav spoštljivemu ravnanju z živalmi, obenem pa nadaljevali s spodbujanjem izboljšav v načinu kmetovanja, zlasti s pomočjo večfunkcijskega orodja *Kassine*, ki je odlično za način obdelave zemlje po metodi *zaï* (metoda oranja brazd v kvadrate, kjer se na spojih ujame v deževnih obdobjih več vode). Z namenom izobraževanja in osveščanja kmetov so zgradili štiri učne centre v različnih regijah, preko katerih je pomoč dosegla 55.000 ljudi. Danes, 63 let po začetku projekta, je osel postal dragocena žival, ki marsikateremu afriškemu kmetu pomaga k boljšemu življenju.

Virtualni arhiv vlečnih živali

V tretji sekciji je potekala predstavitev *Virtualnega arhiva o vlečnih živalih*. Predstavil ga je Claus Kropp. Namenjen je dokumentiranju aktualnega stanja uporabe vlečnih živali v 21. stoletju. Poleg tega so si ustvarjalci zastavili za cilj pokazati najširši javnosti, da uporaba vlečnih živali ni staromodna in preživeta, temveč je lahko tudi ekonomsko izvedljiva in trajnostna. S pomočjo intervjujev, videoposnetkov in slikovnega gradiva skuša virtualni arhiv posameznikom omogočiti, da predstavijo razloge, zakaj uporabljajo vlečne živali in s kakšnimi izzivi se morajo pri tem soočiti. Enak način dokumentiranja je namenjen tudi najrazličnejšim organizacijam, društvom in muzejem, ki redijo in prikazujejo delovne živali ter izobražujejo in usposablajo ljudi za te veščine. V virtualnem arhivu bodo tudi v bodoče predstavljali aktualne informacije o uporabi vlečnih živali in tehnična, obrtna ter druga znanja in veščine, povezana z rejo in rabo vlečnih živali.

Sledila je predstavitev platforme s prvimi vnosi. Švicarka, izurjena dreserka Anne Wiltafsky, je predstavila svoje delo na področju vzreje vlečne živine, prav tako je bil predstavljen švicarski projekt *Draft Cattle Project Root & Branch*, ki se ukvarja predvsem z zaposlovanjem težko zaposljivih ljudi, predvsem migrantov, ki imajo izkušnje z vlečnimi živalmi iz svoje domovine, da bi tako oživili delo z vlečno živino v smeri ekološkega kmetovanja. Hugo Sanhueza iz Kolumbije je prispeval video o prizadevanjih ministrstva za kmetijstvo za večjo rabo težkih delovnih konj pri najširšem naboru kmetijskih del in pri ščitenju tal pred erozijo. Predstavljeno je bilo delo volov v gozdu, na polju, pri vrtnarjenju in prevažanju na združni kmetiji Shakefork Community Farm na severu Kalifornije, zatem tudi predstavitev območja v Severni Karolini ob vznožju Apalačev,

kjer več kmetov in gozdarjev še vedno uspešno in z velikim zadovoljstvom gozdari in kmetuje s konji in mulami. Poleg tega so predstavili še posnetke iz Afrike, posebej organizirano skrb za pravilno oskrbo oslov, pa še nekatere druge posnetke spodbudne rabe vlečnih živali iz ZDA, Francije, Japonske, Španije. Platforma je pomembna, saj je preplet različnih študij, načinov rabe vlečnih živali, predstavljene so v to vpletene ustanove, izobraževalni programi, prikazan razvoj vedno boljših orodij, skratka najboljši pogled na sedanjo svetovno situacijo na tem področju.

Izobraževane, ohranjanje in inovativni pristopi

Naslednja sekcija je bila namenjena izobraževanju, ohranjanju in inovativnim pristopom pri delu z vlečnimi živalmi. Prva govorka je bila Barbara Sosič iz Slovenskega etnografskega muzeja s temo *Kako muzejske zbirke pripovedujejo zgodbe o vlečnih živalih*. Poslanstvo muzeja, ki zbira, razlaga in deli znanje o načinu življenja naših prednikov, je shranjeno v številnih predmetih v naših kmetijskih in drugih zbirkah, skupaj z zgodbami, ki jih pripovedujejo, fotografijami na terenu, zapiski in posnetki, ki prikazujejo življenje in delo z vlečnimi živalmi. To je mogoče videti na stalni razstavi z naslovom *Med naravo in kulturo*, še več pa v depojih, arhivih, člankih in knjigah. Veliko gradiva je dostopnega tudi na spletni strani muzeja. Zbiranje predmetov in drugih dokumentov o vlečnih živalih še zmeraj poteka. Vidimo ga kot zbirko informacij za prihodnje generacije, za katere menimo, da bodo zanimivi, navdihujoči in uporabni, kljub dejstvu, da se znanje ni prenašalo neposredno, iz roda v rod, znotraj družin ali skupnosti. Delo s vlečnimi živalmi poskušamo ponazoriti z vključitvijo avdiovizualnega materiala, ki ponazarja uporabo in funkcije razstavljenih predmetov, obiskovalce pa najbolj navdušuje močna povezanost človeka z živaljo in obvladovanje naravnega okolja,

Prispevek Barbare Sosič z naslovom *Kako muzejske zbirke pripovedujejo zgodbe o vlečnih živalih* (posnetek zaslona)

kar je ljudem dejansko omogočilo preživetje. Če poznamo svojo dediščino, smo lahko bolj prepričani v trajnostno prihodnost, v izzive in priložnosti varovanja tradicije, pri čemer bi lahko vlečne živali spet igrale pomembno vlogo. Znanje iz muzejske zbirke bi tako lahko postalo primer, kako čim boljše izkoristiti znanje naših prednikov za prihodnje generacije.

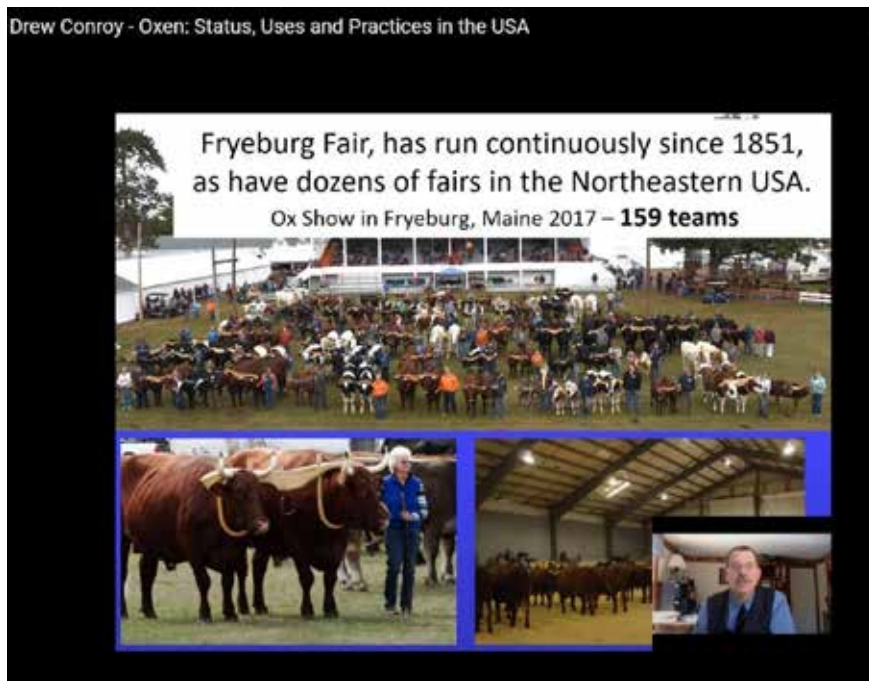
Poljakinja Julia Hanulewicz je predstavila *Vlečne živali v muzejskem izobraževanju v Narodnem muzeju kmetijstva in živilske industrije v Szreniawi*, kjer je izobraževalna dejavnost namenjena predvsem šolskim otrokom in mladini. Domače živali so v muzeju med obiskovalci zelo priljubljene, so pravzaprav največja atrakcija. Imajo kar 12 najznačilnejših pasem živine, vključno z več ogroženimi domačimi pasmami domačih živali, štiri vole in osem konj, ki jih vpregajo za dela na polju, kot so oranje, brananje, prevažanje ipd. Voli imajo glavno vlogo pri izobraževalnih dejavnostih in v delavnicah, pri razstavah, prireditvah, kot so sejmi ipd. Izobraževalne dejavnosti s konji želijo pokazati njihov zgodovinski pomen z vsem bogastvom z njimi povezane snovne dediščine (npr. različne vrste vpreg, vozov, orodja itd.) in nesnovne dediščine (geste, besedišče, šege itd.). Uporaba konj v ekološkem kmetovanju, gozdarstvu ali turizmu na kmetijah se zlasti spodbuja med dogodki, ki jih organizira Poljsko združenje lastnikov in prijateljev delovnih konjev, ki jih gosti muzej v Szreniawi. Združenje je član Evropske federacije za promocijo in uporabo delovnih konj (FECTU). Muzej je organiziral tri mednarodne konference (2013, 2016 in 2019) o vprašanih, ki zadevajo muzejske delavce v zvezi z vzrejo živali, ter o izobraževanju in promociji, ki se izvaja v muzeju.

Gostitelj Claus Kropp, direktor arheološkega muzeja na prostem Laresham, je predstavil svoj pogled in izkušnje o *Vlogi vlečnih živali v (arheoloških) muzejih na prostem in na t. i. historičnih kmetijah*. Kmetije, kjer prikazujejo nekdanje načine kmetovanja, muzeji na prostem, posebej arheološki, po vsem svetu pomenijo edinstvena okna v preteklost. Prav tu igra živina pomembno vlogo pri vsakodnevnih izobraževalnih programih in pri izvajanju kmetijskih dejavnosti nasploh. To so pogosto mesta, kjer se ohranjajo stare, avtohtone in tradicionalne lokalne pasme živine in se jim tudi tako zagotavlja preživetje. S pomočjo vlečne živine se lahko obiskovalcem prikaže načine kmetovanja skozi vso zgodovino, od neolitika do prve polovice 20. stoletja. Prav zato so v muzeju na prostem Laresham po letu 2012 začeli uvajati vlečno živino, se učiti ravnanja in dela z njo, celo do te mere, da sedaj že sami izobražujejo zainteresirano javnost – za delo usposablajo tako živino kot ljudi, ki želijo z njimi delati, kar je praksa tudi po mnogih drugih državah. Opozarjajo na dobrobit živali tako pri vzreji in skrbi kot pri vpreganju v primerne jarme. Imajo dva vola, dve kravi in tri bike, s katerimi delajo na načine, kot so jih izvajali dokaj nespremenjeno skozi stoletja, celo tisočletja. Kropp je na podlagi raziskave, ki jo je leta 2020 opravil med ustanovami z vlečno živino po Evropi in Severni Ameriki, prišel do podobnih spoznanj, ki jih imajo tudi v njihovem muzeju: vloga muzejev pri ohranjanju in uporabljanju delovne živine je nenadomestljiva, prav muzeji in historične kmetije imajo izjemen potencial za prihodnost ohranjanja, izobraževanja in promocije vlečne živine, prav tako z njo povezane snovne in nesnovne kulturne dediščine.

Naslednji predavatelj, Švicar Peter Moser, je v svojem prispevku *Delovne živali v evropskem kmečkem gospodarstvu na podeželju* s pomočjo spletnega portala ERHFA (The Online-Portal of the European Rural History Film Association), ki vsebuje izbor več kot 3000 filmov in posnetkov z različnimi vidiki kmetijstva in podeželskega življenja v Evropi,

predstavljal nekdanji pomen različnih delovnih živali v okviru kmečkega gospodarstva (konje, vole, krave, osle, mule in pse), s katerimi so ljudje ob delu spletli posebne vezi. Večinoma je bilo tako poskrbljeno, da so bile vlečne živali, prav tako kot ljudje, deležne potrebne krme, počitka med delom in po njem. Kot zanimivost je pokazal, kako so v Švici v 19. in 20. stoletju za transport različnih pridelkov, še posebej za prevoz mleka v mlekarne, uporabljali pse, da so vpregali tudi bike, kar jih je naredilo mirnejše, in da so hlapci, ki so skrbeli za konje, ki so tudi pri njih pomenili prestižno žival, imeli na kmetiji boljše plače in pogoje za delo. Prav tako so vlečne živali, zlasti hitreje konje, potrebovali ob začetku javnega prevoza po mestih, konji pa so prihajali v mesto s podoželja.

Profesor Drew Conroy z Univerze New Hampshire, ki tudi sam že 45 let dela z voli, je v svojem prispevku *Voli: Status, uporaba in prakse v ZDA – Spodbujanje zgodovinske tradicije reje* prikazal pomen, ki so ga te živali imele vse od začetkov naseljevanja Evropejcev v 17. stoletju, torej precej pred uvedbo drugih vlečnih živali. S pomočjo volov so izkrčili gozdove, nato pa na vzhodu in jugu države ustvarjali obsežna polja. Kasneje so jih uporabljali pri gozdarjenju, obdelavi polj, pri žetvi in za prevažanje pridelkov. Voli so opravljali tako rekoč vse premike in Transporte, tudi gradbenega materiala, služili potrebam vojske, premikali celotne lesene zgradbe, kakršne postavljajo in premikajo v Ameriki še danes, pa seveda vlekli kočije, s katerimi so osvajali ameriški zahod. Tudi v 19. in 20. stoletju voli niso bili pozabljeni, čeprav so jim konji in mule, kasneje pa traktorji, postali močna konkurenca. Kultura vzreje volov se je tako ohranila znotraj majhne skupine kmetovalcev in volarjev predvsem v državah ameriškega severovzhoda.

Prispevek Drewa Conroya z naslovom *Voli: Status, uporaba in prakse v ZDA – Spodbujanje zgodovinske tradicije reje* (posnetek zaslona)

Njihova prisotnost je značilna za živinske sejme in razstave, zlasti na tekmovanjih, kjer jih prikazujejo že zadnjih 170 let. V letu 2021 je bila na tem območju opravljena raziskava med volarji in kmeti z vprašanji, koliko volov imajo, kako jih izučijo za delo in kako jih uporabljajo. Zanimal jih je tudi spol in starost lastnikov volov, kako so se naučili z njimi delati, kje dobijo jarme in drugo potrebno opremo. Odgovorilo je 422 lastnikov volov, 60 % moških in 40 % žensk, ki jih še vedno večinoma uporabljajo za kmečka dela, gozdarjenje, veliko pa tudi za razstave in tekmovanja, nemalo jih redi vole predvsem in zgolj za zabavo. Drew Conroy se ne boji, da bi se pozabilo znanje vzreje in rabe volov, saj niti število lastnikov niti število volov v Ameriki v zadnjih desetletjih ne upadeta.

266

Profesor za delo z vlečnimi živalmi Rick Thomas je v predavanju *Vlečne živali na Sterling Collegeu* v Vermontu predstavil enkratni visokošolski študijski program, kjer so kot del učnega načrta na voljo praktične izkušnje in vsakodnevno delo z vlečnimi živalmi, kot so govedo, konji in mule. V tem programu študenti pridobivajo izkušnje in znanje tehnik vpreganja živine v enojni ali dvojni jarem, oranja in brananja z živino, pri delu v gozdu in pri drugih kmečkih delih. Poleg tega se učijo tudi vzdrževanja opreme živine. Pomemben del izobraževanja je skrb za živino in delo z živino v hlevih in za hleve same. Poleg predavanj in teoretičnega znanja tako študenti pridobijo potrebne veščine in celostno izkušnjo z vlečnimi živalmi. Naučijo se načel oskrbe, obvladovanja, vpreganja in pravil vožnje, ob čemer pa se z živalmi tudi globlje povežejo, kar je pri delu z njimi tako na kmetiji kot v gozdu bistvenega pomena. Za študente je izjemnega pomena tudi izkušnja, da so delovne živali za kmetovanje realna in izvedljiva možnost, saj lahko poganjajo ali premikajo različna orodja za opravljanje del v kmetijstvu in gozdarstvu na način, ki je tesno povezan z ekološkimi in naravnimi kmetijskimi praksami, potrebnimi za trajnostno prihodnost.

Prav o tem je govoril tudi naslednji predavatelj, Paul Schmit iz Luksemburga, v svojem prispevku *Konjske moči – Inovacije v malem kmetijstvu in vrtnarstvu*. Decembra 2020 sta se lokalna akcijska skupina LEADER Lëtzebuerg West iz Luksemburga in skupina LEADER Lag Ph iz Švedske dogovorili, da bosta skupaj izvedli mednarodni LEADER projekt, ki ga financira EU, imenovan *Inovacije v malem kmetijstvu in vrtnarstvu*. Namen projekta je podpreti manjša evropska kmetijstva in vrtnarije pri njihovih prizadevanjih za trajnostno pridelavo hrane ter preučiti družbeni vpliv in tehnološko izvedljivost v sodobnem kmetijstvu, in sicer na konjski pogon. Projekt je nastal na pobudo evropske mreže Schaff mat Pæerd, nevladne organizacije iz Luksemburga, v povezavi s švedskim podjetjem Hälde Hästkraft, ki ima v lasti delovne konje in je vodilni partner, ter Oddelka za vede o Zemlji – Naravni viri in trajnostni razvoj z Univerze v Uppsali. Po fazi priprave od leta 2021 do 2022 se načrtuje začetek projekta leta 2023. Cilji so zanimivi širše, vključujejo raziskavo možnosti uvedbe dela s konji v čim večji možni meri, razvoj orodij za oranje, brananje, sajenje, pletje, košenje, pluzenje snega in druge dejavnosti v malem kmetijstvu, na koncu pa bodo izsledki tega poskusa v naravnem okolju dostopni javnosti in tako spodbujali možnosti širše uporabe konj pri tovrstnem delu v različnih evropskih regijah in v svetu.

Hugo Sanhueza iz Kolumbije je predstavil projekt *Biomehanski sistem za obdelavo tal na živalski pogon na planoti Cundiboyacense v andski regiji*, ker je kmetijstvo kljub velikim potrebam po hrani precej slabo razvito, obenem pa v marsičem škodljivo za

okolje. Namen študije je bil ugotoviti izvedljivost uporabe vlečnih konj na tej gosto naseljeni planoti s kmetijskega, socialno-ekonomskega, energetskega in okoljskega vidika. Izdelali so mehanski prototip z imenom Animal Drawn Biomechanical System (ADBIS), katerega osnova je priklonni/delovni voziček, na katerega sta vprežena dva vlečna konja in priključen plug z rezalnico. Za merjenje sile vleka in globine oranja je bil zasnovan elektronski merilni sistem, s katerim so merili srčni utrip pri konjih in hitrost živali med obdelavo tal. Preizkusi so bili izvedeni v petih različnih talnih razmerah in nadmorskih višinah, v katerih so ocenili zmogljivost vleke živali in učinkovitost orodja za obdelavo tal. Na splošno se je ADBIS dobro obnesel pri rahljanju še posebno zbitih in degradiranih tal in je kot tak premieren za izboljševanje strukture tal. Tudi sicer se je uporaba sistema ADBIS izkazala kot zanesljiv in ekonomičen vir živalske energije za različne kmetijske dejavnosti z minimalnim vplivom na okolje, in je kot tak nadvse uporaben za manjša in srednja kmetijstva v tej gorati kolumbijski regiji.

Še en tak poskus uporabe vlečnih živali za obdelavo tal in prevažanje, zlasti v najrevnejših predelih Afrike, je predstavil francoski zootehnik Philippe Lhoste v svojem prispevku *Prommata International (P.I.) – Posodobitev mehanizacije za vlečne živali v trajnostnem kmetijstvu*. Gre za mednarodno solidarnostno združenje, ki ga je ustanovil Francoz Jean Nolle leta 1983. Združenje so prevzeli francoski kmetje, prepričani, da so vlečne živali v današnjem svetu pomembne za podporo pri pridelavi hrane najrevnejših in za razvoj ekološkega in trajnostnega kmetijstva. Projekti P. I. želijo izboljšati učinkovitost kmetijskega dela malih kmetov v državah v razvoju zahvaljujoč posodobitvi orodij za vlečne živali. Na eni strani imamo torej kmečko delo, na drugi za to potrebna kmetijska orodja, na tretji pa vlečne živali, izboljšave pa naj bi pomagale kmetom k boljšim pogojem in učinkovitosti pri delu. Pri najrevnejših se projekt običajno najprej osredotoča na nabavo oslov, ki so med vsemi vlečnimi živalmi najdostopnejši. Kar zadeva opremo, v P. I. promovirajo sodoben priključek *Kassine*. To orodje je razširjeno v Evropi, Afriki, na Madagaskarju in v Mehiki, v mnogih državah ga sedaj izdelujejo že sami. Njegova prednost je vsestranskost, prilagodljivost vsem vrstam vpreg (oslovski, konjski, goveji), je enostaven pri uporabi za vse člane kmečke družine. Na tak način zmanjšujejo naporno ročno delo, tudi prevažanje vode, s čimer se največ ukvarjajo ženske, predvsem pa prispevajo k boljšim in obilnejšim pridelkom, zaradi česar se v mnogih predelih Afrike zmanjšuje lakota. Z namenom samooskrbe so usposobili domače kovače, ki so kot partnerji del projekta pri izdelavi *Kassine* po natančnih specifikacijah, usposabljanje kmetov pa presega preprosto uporabo opreme, saj je del kmetijsko-ekološke proizvodne sheme za zagotovitev trajnosti kmetijske proizvodnje. Poseben pomen ima vzgoja za humano ravnanje z živalmi in primerna vprega, ki omogoča živalim tudi uspešno delo. Končni cilji naporov te organizacije pa so izboljšati delovne pogoje, zagotoviti boljši dohodek od vloženega dela, še prej pa kmečkim družinam zagotoviti dovolj pridelane hrane.

Antonio Perronne iz Italije je predstavljal *Rabo vlečnih živali v oddaljenih vaseh: način za dosego razvojnih ciljev tisočletja, ki so jih postavili Združeni narodi*. Na podeželju v državah v razvoju po vsem svetu več sto milijonov delovnih živali tesno sodeluje s kmeti z namenom pridelave hrane in transporta (okvirna ocena je 22 mil. oslov, 33 mil. bivolv in bikov, 16 mil. kamel in velblodov, 5 mil. mul, 26 mil. konjev in 133 mil.

volov). V primerjavi z ročnim delom njihovo delo povečuje produktivnost kmetij za tri-do petkrat. Tako je družinam na voljo več hrane, imajo več pridelkov za prodajo, tak način dela pa pripomore tudi k čistejšemu okolju in čistejši vodi. V več raziskovalnih centrih v Aziji in Evropi so poskusno testirali pridobivanje električne energije z rotacijskim delovanjem motorja, ki ga premika vlečna žival. To bi lahko v večji meri, poleg energije za razsvetljavo, koristilo tudi drugim panogam – tako obrtnikom kot trgovcem, posredno pa pripomoglo tudi k splošni dobrobiti vseh, zlasti otrok, ki v teh okoljih potrebujejo dostop do primerne izobrazbe. Govorec poudari, da vladno in nevladno mednarodno sodelovanje vse preveč zanemarja koristi vlečnih živali ali pa jih ne upošteva dovolj, in obenem trdi, da tudi v današnjem svetu ne smejo biti le dediščina preteklosti, ampak dragoceno orodje napredka novim generacijam, ki se odločajo za trajnostno kmetovanje, še posebej v državah v razvoju.

268

Prav tako s perspektive trajnostnega razvoja, ki si ga je za cilj zadala OZN, sta svoj prispevek pripravila Kenijca Raphael Kinoti Magambo in Mohammed Hassan: *Skrb za dobrobit vlečnih živali in z njo povezani cilji trajnostnega razvoja OZN*. Svet se sooča z globalnimi izzivi, kot so revščina, konflikti, neenakost, podnebne spremembe in degradacija okolja. Afrika je pri vsem naštetem nedvomno najbolj prizadeta celina, ocene za leto 2020 kažejo, da podsaharska Afrika predstavlja približno 60 % svetovnega prebivalstva, ki živi v revščini. To spoznanje je osnova ciljev OZN za trajnostni razvoj (odprava revščine, lakote, dobrobiti, zdravja in šolanja za vse itd.), ki so namenjeni boljši in trajnostno naravnani prihodnosti za vse. Uporaba vlečnih živali je v središču pozornosti v mnogih državah v razvoju, njihov doprinos pa govori o ključnih ciljeh trajnostnega razvoja, kot so zmanjševanje revščine, dostop do čiste vode ter enakost spolov in opolnomočenje žensk, ki so sicer največkrat povsem brez lastnine, a v Afriki je v njihovi lasti kar 75 % oslov. Osli se zaradi izjemne skromnosti in prilagodljivosti odlično obnesejo tudi v okoljih, ki se zaradi klimatskih sprememb naglo spreminjajo. Veliko težavo pa predstavlja slaba skrb za živali, ki v primeru, da so zanemarjene, ne morejo primerno opravljati svojega dela. Trojica, tesno povezana v cilju za trajnostni razvoj so tako ljudje, okolje in živali. Cilj je torej nujna povezava med dobrobitjo ljudi, skrbjo za dobro počutje živali in trajnostni pogled na okolje. V Afriki z osli orjejo, prevažajo hrano in vodo za drugo živino in gospodinjstvo, prevažajo pridelke na trg, zlasti v oddaljenih krajih jih uporabljajo za prevoz ljudi, in končno, njihov gnoj je dragoceno gnojilo. Bistveni so tako v vsej infrastrukturi prehranske varnosti in dobrobiti ljudi. Raziskave so pokazale, da je skoraj 80 % tistih, ki jim ukradejo osle (kar je v zadnjih dvajsetih letih v podsaharski Afriki množičen problem), s tem neprimerno revnejših. Otroci iz družin, ki jih to doleti, morajo zaradi pomanjkanja denarja prekiniti šolanje in družini pomagati preživeti tako, da tudi sami poprimejo za delo. Govorca sta predstavila za Kenijo, pa tudi za druge dele sveta, izredno velik problem – število oslov nezadržno pada, v zadnjem desetletju se je prepolovilo. Glavni vzrok je raba oslovske želatine v kitajski tradicionalni medicini, zaradi česar jih množično kradejo in pobijajo. Pa vendar, živali ne morejo same vplivati na svoje dobro počutje, ljudje pa lahko, zato si *Brooke*, mednarodna organizacija, ki se zavzema za humano ravnanje z delovnimi konji, mulami in osli, prizadeva spremeniti življenje teh ogroženih delovnih živali po vsem svetu. Napore vlagajo v to, da bi se ljudje resnično zavedali njihovega bistvenega doprinosa k lažjemu življenju ter začeli zanje s sočutjem

in odgovorno skrbeti. Pri tem so nujna usklajena in skupna prizadevanja za izboljšanje dobrega počutja živali, tako za primerno krmo, nujno nego, humano vprego, pravilne obremenitve in počitek, in s tem za boljši napredek pri doseganju ciljev trajnostnega razvoja.

Izzivi in perspektive

V peti sekciji z naslovom Izzivi in perspektive sta Pit Schlechter in João B. Rodrigues kot predstavnik FECTU (Fédération Européenne du Cheval de Trait pour la Promotion de son Utilisation – Evropske federacije za promocijo in uporabo delovnih konj) spregovorila o *Vlečnih živalih v Evropi v 21. stoletju: o izzivih, grožnjah in priložnostih*. Ko govorimo o vlečnih živalih v Evropi, imamo pred očmi njihovo uporabo v gozdarstvu, kmetijstvu, zlasti vinogradništvu, pa tudi v urbanem okolju pri npr. odvozu smeti, urejanju parkov, prevozu otrok, in v turizmu, tako v mestih kot na podeželju. Predvsem so uporabne pri urejanju občutljivih ekosistemov, kot so rečni bregovi ali sipine. Za to uporabljajo posebej prilagojene vozove, s katerimi živali lažje vlečejo težke tovore. Za razvoj so danes ključna gospodarska, okoljska in družbena načela, kjer se išče ravnovesje med gospodarsko rastjo regij, izboljšanjem kakovosti življenja in oblikovanjem trajnostnih območij. Eden največjih argumentov dobičkonosno usmerjenega gospodarstva danes je, da vlečne živali niso konkurenčne. Gre sicer za obnovljiv vir energije, a se ga ne da skladiščiti za kasneje. Poleg tega ponekod primanjkuje ljudi, ki znajo izdelovati opremo za vleko živali in orodja za delo, a so se pri tem izdelovalci iz različnih držav povezali in skupaj nastopajo s svojo ponudbo na spletni strani.² Dolgo časa je bila težava tudi najti okolje, kjer bi se naučili dela s konji, in tudi, kje dobiti za delo izurjenega konja. Danes so ta znanja in ustanove, kjer jih učijo, vedno bolj razširjena in dostopna. V svetu, ki se hitro spreminja, je kolektivna ekološka (a tudi ekonomska) zavest o potrebi po zmanjšanju pretirane industrializacije in motorizacije, skupaj z obnovljenim zanimanjem za energijo, povzročila, da so nekateri družbeni sektorji razmislili o ponovni uporabi vleke živali kot primernem sodobnem viru energije. K temu trendu prispeva potreba po ohranjanju biotske raznovrstnosti, zmanjšanju emisij ogljika in porabi virov ter spodbujanju samooskrbe. Predstavitev je pokazala, kako mestni in podeželski sektorji ponekod (ponovno) sprejemajo vlečene živali ter kako so znanstvene institucije in nevladne organizacije prispevale k znatnemu povečanju razvoja ustrezne tehnologije in prenosa znanja. Po drugi strani pa je predstavitev ponazorila, kako oblikovalci odločitev in politike še vedno ignorirajo vlečne živali, jih izključujejo iz mednarodnih razvojnih strategij, pa tudi, kako organizacije, ki se zavzemajo za »pravice živali«, sistematično izključujejo njihovo vsakršno rabo, pri čemer se zanemarljivo dejanski pomen moči živali, za katere je v današnjih razmerah ob primerni izobrazbi in vzgoji rejcev dostojno poskrbljeno, zato je škoda, da se na račun pravic živali na tem področju ustvarja do njih negativen odnos.

V končni razpravi so sodelujoči poudarili, da se na rabo vlečnih živali, zlasti v razvitem svetu, danes gleda kot na preživet način življenja, saj se z dobičkonosnega stališča pri obdelavi površin ne morejo primerjati s traktorji in drugo kmetijsko mehanizacijo. Vendar to ni edini vidik, povezan z rabo vlečnih živali. Tudi za delo z njimi so izdelane

² <<https://www.equipower.org>> [11. 10. 2021].

tehnološko dovršene priprave in orodja, s čimer je povežno pomembno znanje, ki se skozi generacije nadgrajuje in na različnih delih sveta tudi samooskrbno izdeluje in vzdržuje. Tako se vlečne živali izkazujejo kot najprimernejše za obvladovanje dela na manjših kmetijah in v občutljivejših okoljskih pogojih. Neprecenljivo vrednost imajo, kot smo videli pri solidarnostnem združenju Prommata International. S tem se kaže nujna potreba po večji prepoznavnosti pomena in primernosti njihove rabe in preusmeritvi pozornosti ljudi od sodobnih tehnologij tudi do načinov kmetovanja in pridelave hrane s pomočjo vlečnih živali. To bo mogoče uspeti s sodobnimi načini mreženja, iskanjem možnosti za večjo prisotnost ideje o realnih možnostih rabe delovnih živalih na nivojih vsakdanjega življenja in v politiki. Vlečne živali so namreč pri odločevalcih v politiki povsem spregledane in se preprosto ne pojavljajo v kontekstu načrtovanja politike trajnostnega razvoja, ki poteka brez upoštevanja dobrobiti, ki ga te resnično pomenijo.

270

Razmere in z njimi in prednosti za delo z različnimi vlečnimi živalmi se po svetu močno razlikujejo, povsod pa pomenijo zanesljivo, varno in trajnostno obliko transporta ali obdelave tal ter zadostno pridelavo hrane v svetu, ki se klimatsko in družbeno neprestano spreminja. V današnjem svetu vlečne živali tako zagotovo pomenijo prednost oziroma naprednost.